

ANDRZEJ CHARCIAREK, POLSKIE I CZESKIE NAPISY PUBLICZNE. STYLISTYKA I PRAGMATIKA, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 258 s.

Andrzej Charciarek, *Polish and Czech public inscriptions. Stylistics and pragmatics*

Kniha Andrzeje Charciareka, profesora slavistiky na univerzitě v Katowicích, *Polskie i czeskie napisy publiczne – stylistyka i pragmatika*, se zabývá analýzou rozsáhlého a unikátního jazykového materiálu – zhruba 11 000 fotografií zachycujících nápisy ve veřejném prostoru, a to ve 14 polských a ve 12 českých městech.

V úvodu knihy autor vysvětluje svou motivaci pro napsání knihy. Již před více než deseti lety vydal v časopise *Bohemistyka* článek s názvem *Ostrzeżenia i zakazy jako napisy miejskie w słowniku dwujęzycznym polsko-czeskim* (Charciarek, 2012) a zjistil, že důkladné analýze nestačí prostor článku, ale že je to téma hodné monografie. Nápisy ve veřejném prostoru jsou totiž často všeobecně známé, bez potíží srozumitelné, nezřídka se opakují, lze uvažovat o jejich idiomatické povaze; přesto, jak autor v úvodní části i na jiných místech v knize upozorňuje, nebývají zpracovány ve slovnících, nevznikají na jejich základě korpusy. Právě proto se nápisům ve veřejném prostoru, které lze v souladu s některými dalšími autory, např. W. Chlebdou (2018), nazývat minimální texty, autor rozhodl věnovat podrobněji. Charciarekova analýza je

omezena jen na verbální složku nápisů ve veřejném prostoru, ačkoli si je autor vědom i důležitosti jejich dalších aspektů, jako je velikost a typ užitého písma, materiál, případně jeho obrazová složka aj. Dalším omezením je výběr nápisů – autor se nezabývá např. texty reklamními.

V první kapitole, *Napisy publiczne a styl wypowiedzi*, autor shrnuje dosavadní lingvistický výzkum solidní v oblasti administrativního, resp. administrativně-právního stylu, neboť mnoho nápisů ve veřejném prostoru rysy právě tohoto stylu disponuje. Disponuje. Z mnoha jím citovaných prací připomeňme alespoň část definice Bečkovy: [...] *styl normativní, dnes stále ještě stylisticky soustavně neprobádaný a běžně nepřesně nazývaný stylem administrativním, se od ostatních funkčních stylů odlišuje svou funkcí normativní, tj. pro občany závaznou. Úkolem tohoto stylu je určovat normy, jak zachovávat pořádek a právní řád v organizaci společnosti a tím působit na chování občanů ve sféře celospolečenské* (Bečka 1992, s. 34); z polských autorů je hojně citována E. Malinowska, autorka řady prací věnovaných rovněž administrativnímu stylu; zmiňme zde alespoň její výčet žánrů administrativního stylu (Malinowska, 2001, na s. 11). To, že nápisy ve veřejném prostoru napomáhají fungování společnosti (jejich závaznost), je jedním z klíčových faktorů zásadních momentů, jimž autor ve své monografii věnuje soustavně pozornost. Dalším důležitým rysem administrativního stylu a zároveň zkoumaných nápisů ve veřejném prostoru je jejich standardizace, časté opakováníreplikovatelnost; zmíněny jsou rovněž asymetrie autora a příjemce a rozlišení administrativního stylu vyššího a nižšího (k tomu viz Hoffmannová a kol., 2016, s. 158–159). V rozporu s opakovaně uváděnou závazností nápisů se může jevit to, že nápis ve veřejném prostoru není právně definován. (Zákon o polštině z roku 1997 však zmiňuje, že nápisy ve veřejném prostoru jsou v polštině.) Závaznost nápisů ve veřejném prostoru, jejich ilokuční síla, je dále logicky dávana do souvislosti se Searlovými řečovými akty (Searle, 1976), jež jsou nejen v této kapitole, ale vlastně v průběhu celé knihy zmiňovány a aplikovány.

Stylistyczne wyznaczniki napisów publicznych, kapitola druhá, představuje nejvýraznější stylistické charakteristiky nápisů ve veřejném prostoru – jde o texty psané, předem připravené, šablonovité/schematické, stručné, přesné, zpravidla ve spisovném jazyce. Asymetrie produktora a příjemce je dána tím, že příjemce je vyzván k nějakému chování/jednání, zároveň se nepředpokládá nějaká psaná či mluvená reakce ze strany příjemce, jde tedy o komunikaci jednosměrnou. Produktorem je často nějaká instituce, tj. nelze určit konkrétního

člověka, který je autorem veřejného nápisu, např. nápisu *Kouření zakázáno*, přesto je nápis pro příjemce závazný. Závaznost nápisů je v některých případech posílena odkazem na platné právní předpisy: např. u oznámení o odečtu elektroměru se může objevit také zmínka o občanském zákoníku.

V další kapitole, *Komunikacyjne wyznaczniki napisów publicznych*, autor věnuje pozornost především umístění nápisu ve veřejném prostoru, neboť propojenost typu nápisu a místa, v němž se nachází, je zásadní. Důležitým autorovým postřehem je, že ve srovnání s předchozím obdobím, charakteristickým v obou zemích komunistickým režimem, lze v současných nápisech pozorovat více projevů zdvořilosti, jakkoli se stále objevují stručné nápisy, jež jsou projevů zdvořilosti prosty, např. *Průchod zakázán*.

Čtvrtá kapitola, *Adresat w czeskich i polskich napisach publicznych*, nabízí mnoho inspirativních česko-polských komparací, jež autor, rodilý mluvčí polštiny, prezentuje díky své skvělé znalosti češtiny. Všimá si například širšího užívání infinitivu v kombinaci se slovem *prosim* v polštině než v analogických nápisech v češtině, v níž je užit imperativ: *proszę zamykać* vs. *zamykejte*. Pokud je v nápisech příjemce explicitně osloven, jde obecně spíše o nápisy delší. Zatímco v češtině se coby přívlastek blíže určující adresáty objevuje výhradně přídavné jméno *vážený*: *vážení zákazníci/vlastníci/rodiče/návštěvníci/pacienti/hosté*, v polštině je situace pestřejší: *szanowni klienci, miłe panie, drozdy goście*. Zatímco v češtině může být explicitní pojmenování adresátů součástí úvodního titulku (názevu, vymezení žánru) nápisu, např. *upozornění pro cizí strážníky / upozornění prodejcům*, v polštině tento jev zachycen nebyl. Pouze v polských nápisech se dodnes objevuje zkratka *p. t.* (pleno titulo), k níž autor poznamenává, že ji lze chápat jako pozůstatek minulé doby, v níž bylo možné tuto zkratku v nápisech pozorovat prakticky všude, a lze ji vidat i dnes: *Uprzejmie informujemy p. t. czytelników*. V obou jazycích převažuje oslovení příjemců v plurálu, autor však zachytil i oslovení singulárová, jež mohou signalizovat těsnější kontakt s adresátem, zkrácenou vzdálenost mezi ním a autorem nápisu: *Mieszkańcu! Nie wpuszczaj domokrążców do bloku*. Ještě osobnějšího charakteru nápisu může být obecně dosaženo explicitním uvedením jak adresáta, tak autora: *Rejon obsługi Wspólnot nr. III informuje wszystkich lokatorów*. Vymezení adresátů je někdy součástí strategie, jak se vyhnout přímému zakazu, tj. nějaké skupině je něco explicitně povoleno, a tím pádem jiné skupině implicitně zakázáno: *Toalety służy pouze zákazníci*.

kům herny / Pacientům vstup na ambulanci povolen. Tento jev se v polských nápisech neobjevil.

Kapitola pátá, *Akty mowy w napisach publicznych*, je nejrozsáhlejší. S oporou o Searlovu klasifikaci řečových aktů je v ní provedena velmi jemná analýza shromážděného materiálu. Kombinaci aktu direktivního a expresivního autor identifikuje u nápisů, jež zahrnují zákaz a poděkování (*Zákaz vstupu se psy. Děkujeme za pochopení*), upozornění a poděkování (*Upozornění. V domě probíhají stavební práce. Dbejte, prosím, zvýšené opatrnosti. Děkuji. Jitka Horká – majitelka domu*), prosbu a poděkování (*K otevření dveří, prosím, použijte červeně nebo žlutě označený klíč! Děkujeme*), rozkaz a poděkování (*Při příchodu a odchodu z MŠ doklapněte dveře. Děkujeme*), informaci a omluvu (*Sklep niezczynny od 9. 09. do 17. 03. Przepraszamy*), informaci a prosbu (*Zabezpečení pokladen neumožňuje okamžité vydání hotovosti. Přijměte, prosím, toto bezpečnostní opatření s pochopením*), informaci, prosbu a poděkování (*diskrétní zóna – prosím, přistupujte jednotlivě – děkujeme*) a ještě další kombinace řečových aktů. S ohledem na rozsah shromážděného materiálu lze předpokládat, že autorův výčet kombinací řečových aktů, jež se v nápisech ve veřejném prostoru objevují, je úplný.

Podrobně se pak zabývá jazykovými prostředky, jež jsou charakteristické pro žánry **prosba** (k tomu je zmíněn také článek J. Hoffmannové (1993), v němž autorka identifikuje významy a funkce slova *prosím* v češtině; A. Charciarek se zamýšlí nad užíváním tohoto slova – tj. českého *prosím*, případně *prosíme* a polského *prosze*, resp. *prosimy* – ve veřejných nápisech a konstatuje, že jde jednak o rys zdvořilosti, jednak o zesílení prosby, apelu; uvádí výstižné příklady provázanosti proseb a místa – úřad, banka, společné prostory v domě, obchod, prostředky hromadné dopravy atd.); **příkaz** (autor konstatuje, že v nápisech je obecně více příkazů než zákazů, pozornost je věnována užitému vykání/tykání), **upozornění** (některé nápisy mají formálně podobu informace, fungují však jako upozornění/varování: *Položeny nástrahy proti hlodavcům*), **rada** (imperativ může vyjadřovat nějakou výhodu pro adresáta: *Zamykejte dveře – chraňte svůj majetek*), **oznámení** (může mít rysy tradičního dopisu, např. oznámení o odečtu měřicích zařízení může obsahovat oslovení adresáta a podpis/razítko produktora), **informace** (typicky jde o informaci o otevírací době, příp. vysvětlení, proč je obchod, úřad atd. momentálně uzavřen) a **instrukce** (ty se mohou vyznačovat značnou stručností, úsporností: *táhnout* vs. nápadnou podrobností: *Dveře se otevírají automaticky – prosíme*

nedotýkejte se dveří (mechanismus je tím poškozován) – v případě, že se neotvírají, zkuste ustoupit pod schody).

Obdobně jako v kapitole čtvrté i zde autor průběžně upozorňuje na rozdíly v užívání zkoumaných jazykových prostředků v češtině a polštině. Např. si všímá, že polské slovo *domofon*, jež by se do češtiny přeložilo jako *domácí telefon*, nemá v českých nápisech svůj protějšek, dále toho, že v českých nápisech se neobjevuje sloveso *informovat* (pouze *upozorňovat*), zatímco v polských ano: *Uwaga, informujemy, że od czerwca 2011 oddział będzie czynny w soboty w godz. 9.00–15.00. Zapraszamy.* Dalším takovým příkladem je fakt, že v polštině lze jen těžko nalézt ekvivalent k českému *mimo provoz*, obdobně jako k velmi běžnému *děkujeme za pochopení*, viz k tomu v češtině: *Vážení zákazníci, omlouváme se, eskalátor je dočasně mimo provoz. Děkujeme za pochopení. Atrium. Palác Pardubice* vs. v polštině: *Awaria windy – za utrudnienia przepraszamy.* Konečně lze zmínit, že českému slovu *upozornění* odpovídá v analogických polských nápisech slovo *uwaga*, v českých se však zároveň hojně objevuje slovo *pozor*, jež významově odpovídá právě slovu *uwaga*.

Ke kapitole šesté, *Napisy publiczne w czasie pandemii*, autor nejprve poznamenává, že původně neměla být součástí monografie, její sepsání si však vyžádala neobvyklá nastalá situace. „Pandemické období“ na jednu stranu kvůli opatřením omezujícím pohyb osob na jednu stranu zkomplikovalo získávání materiálu, na druhou stranu přineslo značné množství zcela nových nápisů ve veřejném prostoru. Na rozdíl od nápisů analyzovaných v předchozích kapitolách tedy „pandemické nápisy“ nedisponovaly analogiemi z dřívějších období, postupně však i u nich proběhla jistá standardizace formulací. Kromě ručně psaných nápisů se časem objevily unifikované samolepky, jejichž tématem byly dodržování hygienických pravidel, prevence šíření koronaviru či regulace pohybu osob. I v těchto nápisech je možné identifikovat rysy administrativního stylu – typicky odkazy na nařízení vlády: *Vážení zákazníci, z důvodu bezpečnostních opatření, nařízení vlády a v zájmu ochrany zdraví platí do naší prodejny zákaz vstupu bez ochranné roušky.* Autor opět upozorňuje na některé nápadné rozdíly v nápisech polských a českých. Zatímco českému slovu *rouška* odpovídá polské *maseczka*, velmi frekventované slovo *respirátor* nemá svůj polský ekvivalent. Podobně jako v kapitolách předchozích je i zde potřeba ocenit širší zachyceného materiálu; možná ocenit o to více, že „pandemické nápisy“ z veřejného prostoru již zmizely.

Závěrem lze konstatovat, že recenzovaná publikace je významným příspěvkem k výzkumu tzv. jazykové krajiny, ačkoli A. Charciarek tento sociolingvistický termín neužívá. Podrobná a poctivá analýza rozsáhlého shromážděného materiálu ukázala všechny podstatné stylistické a pragmatické rysy nápisů ve veřejném prostoru, byť je třeba připomenout, že si autor z veřejného prostoru vybral jen jistý typ nápisů. Vezmeme-li například klasifikaci Blommaertovu (2013), A. Charciarek se ve své práci zaměřuje pouze na nápisy, které *informují*, nikoli na nápisy, které připomínají historii místa (pamětní desky), na nápisy reklamní či nápisy veřejného prohlášení (graffiti, samolepky). Jak bylo již zmíněno i v úvodu této recenze, mnohé z nápisů, jež autor shromáždil, mají nepochybně idiomatickou povahu, jsou to texty, které člověka, jenž se ocitne ve veřejném prostoru, každodenně provázejí. Zároveň autor opakovaně upozorňuje, že tyto texty zhusta nejsou předmětem lexikografického či korpusového zpracování. Lze jen doufat, že tato nepříznivá situace se vydáním Charciarekovy knihy změní. Tisíce nápisů, které autor shromáždil, by se jistě mohly stát solidním základem takto zaměřeného korpusu. Velmi cenné je průběžné česko-polské porovnávání analyzovaných nápisů, které ukazuje někdy překvapivě velké rozdíly v užívání dvou blízkých slovanských jazyků, jimiž se navíc mluví v sousedních zemích s podobnou nedávnou historií.

LUCIE JÍLKOVÁ*

Literatura

- Bečka J. V., 1992, *Česká stylistika*, Praha: Academia.
- Blommaert J., 2013, *Ethnography, superdiversity and linguistic landscape: Chronicles of Complexity*, Bristol: Multilingual Matters.
- Hoffmannová J., Homoláč J., Chvalovská E., Jílková L., Kaderka P., Mareš P., Mrázková K., 2016, *Stylistika mluvené a psané češtiny*, Praha: Academia.
- Hoffmannová J., 1993, Funkce a významy výrazu prosím v mluveném dialogu, „Naše řeč“, roč. 76, č. 2, s. 75–82.
- Charciarek A., 2012, Ostrzeżenia i zakazy jako napisy miejskie w słowniku dwujęzycznym polsko-czeskim, „*Bohemistyka*“, nr 1, s. 5–34.

* <https://orcid.org/0000-0002-8814-5962>, Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, Praha, jilkova at ujc.cas.cz

- Chlebda W., 2018, *Czy mikroteksty mogą być obiektami frazeologii (przekładowej. – Frazeologia z perspektywy językoznawcy i tłumacza*, t. VII: *Słowo z perspektywy językoznawcy i tłumacza*, red. A. Pstyga, T. Kananowicz, M. Buchowska, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, s. 40–53.
- Malinowska E., 2001, *Wypowiedzi administracyjne – struktura i pragmatyka*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Searle J. R., 1976, A Classification of Illocutionary Acts, „*Language in Society*“, 5, s. 1–23.